

CZASOPISMO ARCHEOLOGICZNE

meNhir

Numer 12 (2017-2019)

meNhir

Recenzenci

dr Joanna Dębowska-Ludwin
 mgr Szymon Jellonek
 mgr Anna Kraszewska
 dr Agata Kubala
 dr hab. Marcin Przybyła
 prof. dr hab. Judyta Rodzińska-Nowak
 mgr Barbara Zając

Skład redakcji

Redaktor Naczelny:
 mgr Maciej Waclawik
 Zastępca redaktora naczelnego:
 mgr Karolina Zagrabińska
 Konrad Jurkowski
 Skład i łamanie:
 mgr Aleksandra Słowicka

Redaktorzy sekcji

Archeologia epoki żelaza
 oraz archeologia średniowiecza:
 Dominik Pęcherek
 Archeologia śródziemnomorska:
 Aleksandra Milczuk
 Archeologia Nowego Świata:
 mgr Anna Słupianek
 Archeologia Azji:
 mgr Konrad Abramczuk
 Korekta:
 Weronika Sikora

Drodzy czytelnicy,

trzymacie w rękach dwunasty numer Menhira. Znajdziecie w nim głównie teksty dotyczące archeologii śródziemnomorskiej, w tym bardzo ciekawe artykuły z zakresu starożytnej numizmatyki. Nie zabrało też jednak prac dotyczących archeologii średniowiecza, a także kilku o teorii archeologii. W numerze znajdziecie również wspomnienia wolontariusza biorącego udział w naszych badaniach na Cyprze, a także sprawozdanie z objazdu naukowego śladami Piotra Wielkiego – zdjęcia z niego umieściliśmy na wewnętrznej stronie okładki (autorami są K. Jurkowski i P. Okrajek). Na froncie zaś znajduje się zwycięskie zdjęcie wykonane przez Annę Michalską, nadesłane przez w ramach organizowanego przez nas konkursu Herosi wykopu.

Numer ten jest również ostatnim wydawanym przez redakcję w jej obecnym składzie. Przybywa nam lat i w prawdzie zyskujemy archeologiczną wartość, jednak odczuwamy też konieczność dostosowania się do zmieniających się czasów. Dlatego przekazujemy ster Menhira w ręce młodszych kolegów, zapewniając o dalszym wsparciu i życząc, aby do kolejnego, 13 numeru, nie przykleił się tradycyjny pech. Powodzenia!

Redakcja MENCHIRA

W numerze:

Michał Łuczyński	
<i>Światowid ze Zbrucza – czy na pewno słowiański?</i>	4
Jadwiga Olbrot	
<i>O wytwórczości warsztatu W. Wojtygi na przykładzie kafła z klasztoru dominikanów w Krakowie</i>	11
Michał Gorczyca	
<i>Kontakty grecko–scytyjskie w numizmatyce nadczarnomorskich polis</i>	14
Anna Michalska	
<i>Herkulesowi – wdzięczny Hipolit. Rzecz o ikonografii herosa w willi karynała d’Este w Tivoli</i>	17
Maciej Waclawik	
<i>Aspekty seksualności u starożytnych Egipcjan</i>	24
Barbara Zając	
<i>Mennictwo prowincjonalne Kapadocji w okresie rządów Trajana (98–117 po Chr.)</i>	32
Małgorzata Jujka, Natalia Krassowska	
<i>Archeologia a secesja. Spojrzenie na inspiracje artystów przełomu XIX i XX wieku</i>	36
Konrad Jurkowski	
<i>Śladami Piotra Wielkiego. Relacja z wyjazdu naukowego do Petersburga</i>	38
Ewelina Anna Kolebiuk	
<i>Stamtąd czekaj szczęśliwości, gdzie twych przodków leżą kości... czyli rzecz o archeologicznym podłożu tożsamości współczesnych narodów</i>	46
Barbara Zając, Jadwiga Olbrot, Maciej Waclawik	
<i>„Z Archeologią na Ty!”. Trzy lata działalności projektu edukacyjno-popularyzatorskiego</i>	48
Diana Mroczek	
<i>Dni pafijskie</i>	51

Jadwiga Olbrot

O wytwórczości warsztatu W. Wojtygi na przykładzie kafla z klasztoru dominikanów w Krakowie

W trakcie wieloletnich badań prowadzonych na terenie klasztoru dominikanów w Krakowie pozyskano duży zbiór kafla. Zakres chronologiczny znalezisk określono na okres od późnego średniowiecza do czasów nowożytnych. Najmłodszy egzemplarz datowany na przełom XIX/XX w., zdobiony rozetą niewielki fragment kafla zawierał sygnaturę warsztatu W. Wojtygi. Powstała u schyłku XIX w. kaflarnia Władysława Wojtygi zlokalizowana była w rejonie dzisiejszej dzielnicy Krakowa – Dębniki.

Od 2009 roku na terenie klasztoru dominikanów w Krakowie prowadzone są zakrojone na szeroką skalę badania archeologiczno-architektoniczne. Prace objęły swym zakresem: obszar krypty pod prezbiterium kościoła Świętej Trójcy, pomieszczenia przy północnej ścianie kaplicy Św. Marii Magdaleny, krużganki przy pierwszym wirydarzu, północną ścianę krużganków przy trzecim wirydarzu, a także obszar dziedzińców klasztornych, w tym drugiego wirydarza oraz tzw. dziedzińca gospodarczego (Bojęś-Białasiak, Niemiec 2013, 257-314; Niemiec 2017, 7-35). Badania archeologiczne były prowadzone także w 1996 r. (Filipowicz 2002, 294-298) w rejonie wschodniego skrzydła założenia przy drugim wirydarzu w piwnicach tzw. budowli romańskiej (Il. 1). W drugiej połowie XX w. prace na terenie klasztoru prowadził również o. Adam Studziński¹. Rezultatem badań są odkrycia m. in. relikwii urządzeń grzewczych, w tym elementów pieców kaflowych.

W wyniku prowadzonych wieloletnich prac pozyskano duży zbiór kafla, w tym ponad 1020 fragmentów z rejonu tzw. dziedzińca gospodarczego. Materiał kaflarski, będący przedmiotem analizy tego artykułu, pozyskano podczas badań archeologicznych prowadzonych pod kierunkiem dra Dariusza Niemca, któremu składam w tym miejscu podziękowania za udostępnienie kafla i wszelkie uwagi. Analiza stylistyczna i technologiczno-techniczna tej kategorii zabytków pozwoliła na określenie ich chronologii na okres nowożytny (Olbrot 2016, 241-259). Najmniej liczne przykłady pochodziły z młodszych pieców. Egzemplarz ozdobiony rozetą

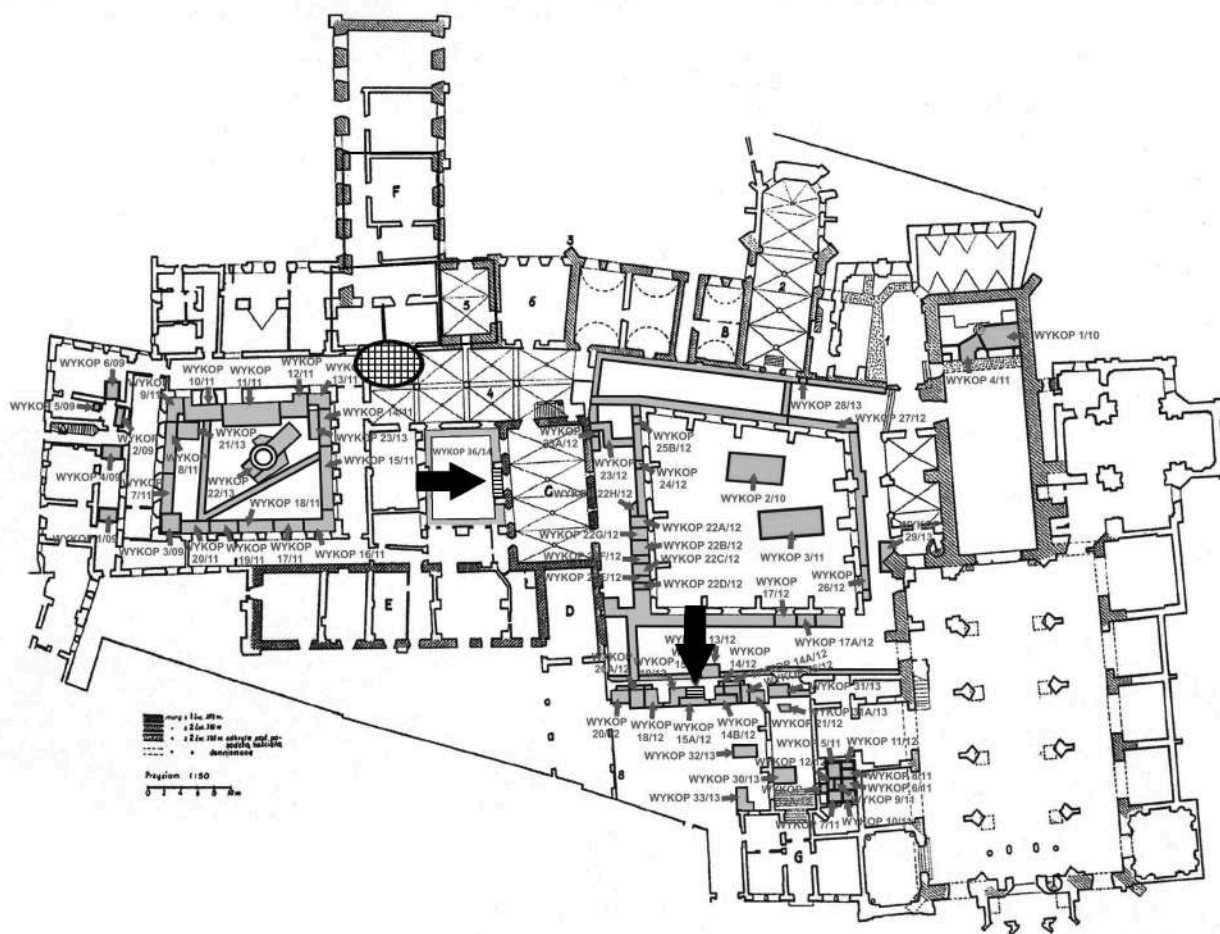
(Il. 2) jest najmłodszym kaflem w zbiorze zabytków. Wykonany został z gliny żelazistej schudzonej dużą ilością drobnoziarnistego piasku.

Wymiary zachowanego fragmentarycznie lica kafla to 73x66 mm. Grubość płytki waha się od 8 mm (w nie zdobionej partii lica) do 16mm (w ornamentowanej partii lica). Przełom kafla jest jednobarwny. Wyrób został wypalony w atmosferze utleniającej nadającej glinie po obróbce termicznej kolor ceglasty.

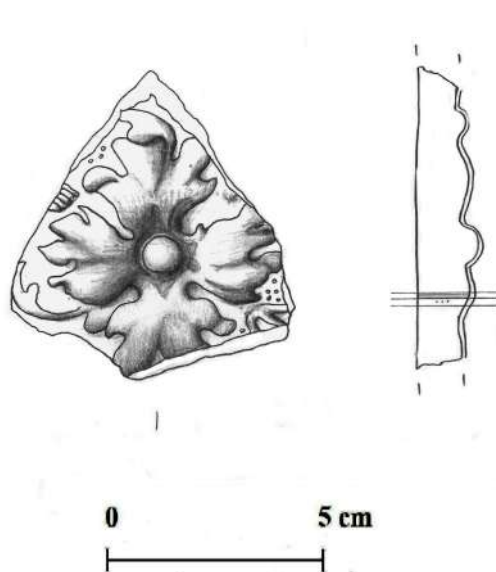
Lico kafla jest ozdobione ornamentem rozety. Jest to czterolistny kwiat, którego płatki o ząbkowanych krawędziach okalają wypukły środek. Tło płytki pokryte jest granulacją. Kafel polano glazurą koloru brązowego. Na spodniej stronie płytki znajduje się sygnatura wytwórcy: W.WOJTYGA / WYRÓB / PIECÓW KAFLOWYCH / W KRAKOWIE (Il. 3). Na podstawie napisu zidentyfikowano miejsce produkcji wyrobu jako warsztat Władysława Wojtygi, który rozpoczął działalność pod koniec XIX w. na terenie obecnej dzielnicy Dębniki w Krakowie (Kostuch 2010, 31; Taż 2011, 234-235, 237, 239).

Dekoracja kafla, odnalezionego na terenie klasztoru oo. Dominikanów, jest bardzo podobna do zdobień znajdujących się na egzemplarzach wchodzących w skład zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (Moskal 2012, 432-433). Zdobienie egzemplarza znajdującego się w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa o numerze inw. MHK-3728/III/1-2 (Tamże, 432) odróżnia od zabytku pozyskanego na terenie klasztoru dominikanów jedynie kolor szkliwa. Ka-

¹ Niestety nie udało się określić dokładnych lokalizacji miejsc, w których o. Adam Studziński prowadził prace.

Ryc. 1. Lokalizacja skupisk kafli (miejsce oznaczone czarnymi strzałkami) pozyskanych w trakcie badań archeologicznych prowadzonych na terenie klasztoru dominikanów w Krakowie. Oprac. J. Olbrot na podstawie dokumentacji A. Bojęś-Białasik i D. Niemca.

Ryc. 2. Fragmentarycznie zachowany kafel ozdobiony motywem rozety. Autor J. Olbrot.

Ryc. 3. Sygnatura wytwórcy „W.WOJTYGA / WYRÓB / PIECÓW KAFLOWYCH / W KRAKOWIE” znajdująca się na spodniej stronie płytki kafła.

fel (MHK-3728/III/1-2) polano glazurą barwy brązowej i niebieskiej oraz białej i czerwonej w miejscu ornamentu roślinno-geometrycznego. Najprawdopodobniej część egzemplarzy znajdujących się w zbiorach muzeum można identyfikować z wytwórczością warsztatu Władysława Wojtygi.

Sygnatury pracowni małopolskich, znajdujące się na niektórych wewnętrznych partiach kafli datowanych na 2 poł. XIX i pocz. XX w, zidentyfikowano także w innych miejscach Krakowa (Moskal 2012, 401, 413, 419-422; Kostuch 2011, 234-235, 237, 239). Sygnowane przykłady znajdują się m. in. w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie oraz Muzeum Historycznego Miasta Krakowa (Kostuch 2011, 239; K. Moskal 2012, 421). Egzemplarze znajdujące się w zbiorach muzeów zawierały napis „W. WOJTYGA i SPŁ” oraz „W. WOJTYGA i SPE”². Na spodniej stronie płytki kafały pozykanego w trakcie badań założenia dominikańskiego znajdował się napis określający tę samą wytwórnę „W.WOJTYGA/ WYRÓB / PIECÓW KAFLOWYCH/ W KRAKOWIE”.

Opisywane przykłady można identyfikować z wy-

tworami firmy kaflarskiej Władysława Wojtygi. Warsztat działał od 1893 r. do lat 30 XX. w. na terenie Dębnik. Przez większość czasu zakład prowadził sam Władysław Wojtyga. W 1909 i 1910 r. jako właścicielka fabryki w „Wielkiej księdze adresowej Stoł. Król. Miasta Krakowa i Król. Woln. Miasta Podgórze” widnieje Maria Wojtygowa. Kaflarnia była jedną z większych firm działających w tym rejonie (Kostuch 2011, 238).

Na obszarze Dębnik, Zwierzyńca, Dąbia, Łagiewnik, Podgórze i Płaszowa od poł. XIX w. w wyniku zwiększenia zapotrzebowania na piece kaflowe działało coraz więcej fabryk. Do nowopowstałych miejsc produkcji kafli w obrębie Dębnik można zaliczyć najstarszą fabrykę Hermana Bethke, jedną z największych fabryk krakowskich - kaflarnię Adama Żychonia, fabrykę J. Niedźwiedkiego i H. Pokutyńskiego oraz fabrykę Horowitza. Wytwory pracowni Władysława Wojtygi wyróżniały się wśród pozostałych. Kunszt jego małych dzieł sztuki został doceniony w 1900 r. podczas „Wystawy Przyrodniczo-Lekarskiej”, gdzie Władysław Wojtyga zdobył srebrny medal za swoje piece kaflowe i kafle (Kostuch 2011, 231-238; Taż 2010, 30-31).

² Fragmentarycznie zachowany napis na kaflu ze zbiorów MHMK odczytano jako „W. WOJTYGA i SPE” (Moskal, 2012, 421). Być może pierwotnie sygnatura wyglądała podobnie jak ta znajdująca się obecnie w zbiorach Muzeum Narodowego w Krakowie, czyli „W. WOJTYGA i SPE”.

Bibliografia

Bojęś-Białasik A., Niemiec D.

2013 *Kościół i klasztor Dominikanów w Krakowie w świetle badań archeologiczno-architektonicznych w latach 2010-2012* [w:] Markiewicz A., Szyma M., Walczak M., (red.), *Sztuka w kręgu krakowskich Dominikanów*, 257-314, Kraków: Esprit SC.

Filipowicz M.

2002 *Sprawozdanie z badań architektonicznych budynku dawnej biblioteki klasztornej* [w:] Kłoczowski P. J., Spież J. A., (red.), *Dominikanie w środkowej Europie w XII-XV wieku. Studia nad Historią Dominikanów w Polsce* 3, 294-298, Poznań: Wydawnictwo Polskiej Prowincji Dominikanów.

Kostuch B.

2010 Kilka faktów z historii fabryki fajansów na Dębnikach w Krakowie, *Spotkania z Zabytkami*, numer specjalny dla szkół, 30-33.

2011 Krakowskie fabryki kafli w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku, *Krzysztofony*, 29, 229-240.

Moskal K.

2012 *Kafle w zbiorach Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*, Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa.

Niemiec D.

2017 Piece do wypału ceramiki budowlanej i wapna w XIII-wiecznym klasztorze Dominikanów w Krakowie, *Archaeologia Historica Polona*, 25, 7-35.

Olbrot J.

2016 Nowożytnie urządzenia grzewcze w klasztorze dominikanów w Krakowie, *Hereditas Monasteriorum*, 8, 241-259.

Макдоналдс

